



Eugen LUNGU

PIATRA ȘI CALCULATORUL

Puțini dintre noi sunt tentați să vadă o conexiune logică între *piatră* și *calculator*. S-ar părea că nimic nu poate pune cele două obiecte atât de diferite într-un raport asociativ. Piatra e un produs rudimentar al forței brute a naturii, pe când calculatorul este instrumentul extrafin plăsmuit de inventiva minte umană. Și totuși, sofisticatul instrument ar fi fost imposibil fără produsul inert al naturii oarbe. Din simplul motiv că pietrele au stat la baza primului calculator din lume!

S-o luăm pe rând. Oamenii Antichității și-au construit primele „aparate” de socotit din pietre mici, cu care puteau face cele mai elementare operații aritmetice – adunarea, scăderea etc. Pietricelele (în latină *calculi*; la singular *calculus*) au făcut posibilă „asamblarea” unor „prototipuri” ale primelor abace. Așa că termenul latin *calculus* însemna și *pietricică*, dar și *socoteală*, *calcul*. De aici până la *calculator* – în limba romanilor, *cel care ține socotelile* – n-a fost decât un singur pas. În latina vulgară a apărut apoi și verbul *calculare*, ceea ce însemna a *socoti* (a număra pietricelele adică...).

Până a denumi aparatul electronic cunoscut azi tuturor, substantivul *calculator* a fost folosit în română pentru a desemna alte realități legate de domeniul calculului matematic: așa se numea un tabel care conținea rezultatele unor calcule, folosit pentru simplificarea operațiilor; la fel era numită și cartea care includea aceste tabele. I s-a spus astfel și persoanei specializate în calcule, mai ales economice, dar și micilor aparate care puteau efectua calcule automate. În momentul când a fost elaborat *computerul* (mașina care stoca și procesa date), termenul *calculator* părea creat anume pentru această nouă minune tehnică, așa că vocabula s-a lipit de el, vorba cântecului, ca marca de scrisoare.

Deși creat pe terenul englezei, cuvântul *computer* (de la *to compute* – a socoti) are și el origini latine: în latină *computare* se traduce prin a *socoti*. Copii ai latinei, *calculator* și *computer* sunt termeni-gemeni. Francezii l-au preferat însă pe al treilea – *ordinateur*, cuvânt care evita să fie prea aproape de *to compute*.

Performantele aparate digitale de azi, create toate în baza calculului matematic, au la origini, ca și în cazul de mai sus, ceva extrem de primitiv. Spunem azi curent *televiziune digitală*, *ceas digital*, *termometru digital*, *aparat foto digital* și așa mai departe. Nu trebuie să fii mare etimolog ca să realizezi că termenul *digital* are ceva cu degetele. Dar ce?

Computerele „stochează datele în *biți* (unități de măsură a informației), de la englezescul *bi[nary digi]t* – «cifră binară» (0 sau 1)”. Deci „înmagazinarea” și transmiterea informației e posibilă datorită cifrelor 0 sau 1. În engleză, *digit* e pe post de neologism. Un prim sens al cuvântului respectiv este cel de *cifră* (de la 0 la 9). Un alt sens e cel anatomic, științific – *digit* (*deget*). Cuvântul de „toate zilele” pentru noțiunea de *deget* este *finger*. La fel și în cazul adjectivului: *digital* se traduce prin *numeric*, *cifric*, al doilea sens fiind cel anatomic – *digital*. Și substantivul, și adjectivul (*digit*, *digital*) vin în engleză din latinescul *digitus*, *deget*. Acum cred că ați făcut conexiunea – cum inițial calculele elementare se făceau... pe degete, englezii, prin transfer de sens, au identificat astfel cuvântul *deget* cu *cifră*. Iar aparatul *digital* funcționează în baza unui calcul *numeric* sau *cifric*. De la 0 la 1, de parcă am face socoteala tot pe degete...

21 iunie 2013

PE COMPUTER

Faptele noi de limbă ajung să le „devieze”, să le corupă pe cele vechi, constituite, s-ar părea, pentru totdeauna. Cu două-trei decenii în urmă se spunea a *bate la mașină*, a *privi la televizor*, a *locui la etaj*, a *merge cu trenul* ș.a. Azi auzi curent a *scrie pe computer*, a *vedea pe televizor/pe sticlă*, a *locui pe etaj*, a *merge pe tren* etc. Mai mult, moda nouă se extinde și asupra sintagmelor vechi, căci iată la ce „perversiune” a fost supusă o prea nobilă expresie din secolul trecut: „Soțul înșelat culege atunci textul scrisorii *pe mașina* lui *de tipărit*” (Jean-Claude Carrière, Umberto Eco, *Nu sperați că veți scăpa de cărți*, Humanitas, 2010, p. 214). Normal ar fi fost ca traducătorul să opteze pentru formula „culege textul *la* mașina de tipărit” (o fi cumva banala mașină de scris sau o minitipografie?); a preferat însă varianta ultramodernă cu „pe mașina”!...

Acest *pe* se comportă de la un timp ca un agent diversionist pe teritoriul inamic... Dacă îmi aduc bine aminte, Rodica Zafiu e cea care i-a descris semnalmamentele, manevrele și subtilitățile de operare, dar nu știu dacă asta ne va ajuta la ceva. După axioma lui Al. Graur, uzul va impune norma și nu invers.

Amin!

3 decembrie 2010

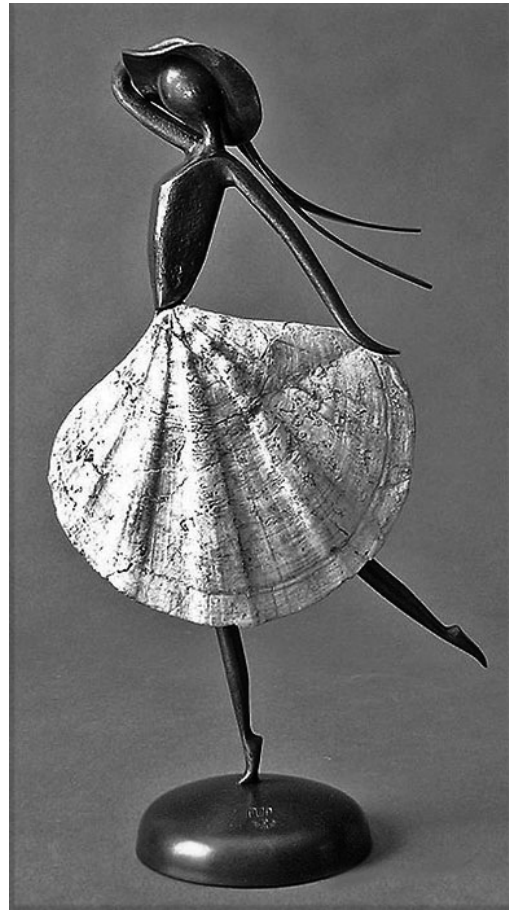
Chestiunea cu *pe* îi ține mereu în alertă pe lingviști, căci iat-o pe doamna Zafiu revenind la temă în unul din ultimele numere ale revistei în care își îngrijește rubrica *Păcatele limbii*: „Discutam acum câțiva ani (în *România literară*, nr. 38, 2001) despre prepoziția caracteristică plasării în spațiul virtual: *pe* sau *în* internet? Mi se părea atunci că prepoziția *în* ar fi fost mai potrivită din punct de vedere semantic: o informație este plasată sau căutată *în* rețeaua de date, *într-un* hipertext etc. Nu contează: uzul pare să fi impus definitiv prepoziția *pe*, spre care converg cel puțin două tendințe: extinderea din româna colocvială (*pe tren, pe ștrand...*) și calcul după engleză (*on the net*). Prepoziția *pe* este motivată și de o metaforă cognitivă destul de răspândită (navigarea pe apele informațiilor virtuale). Se folosesc la fel de mult, de altfel, construcțiile similare: *pe un site, pe forum, pe blog* etc. Se pare, așadar, că trebuie să acceptăm, sub presiunea uzului, construcțiile cu *pe*, cu care ne obișnuim tocmai pentru că le auzim și le citim foarte des. Mi se pare însă în continuare ciudată extinderea prepoziției *pe* în referirile la motorul de căutare Google, care a fost asimilat și el, în imaginarul modern, unui spațiu geografic întins, pe care se plutește sau se navighează, ori pe care crește vegetația bogată a paginilor web. Foarte mulți utilizatori vorbesc de căutări și găsiți *pe* Google (nu *cu* Google, sau *cu ajutorul* motorului Google): «secretele căutării pe Google» (*scientia.ro*); «cele mai căutate cuvinte de *pe google*» (*hgp.ro*) etc.” (*România literară* din 29 octombrie 2010, ajunsă la mine abia acum).

17 decembrie 2010

POST-SCRIPTUM (după trei ani). *Pe* continuă să câștige teren gramatical, spre stupoarea bunilor cunoscători ai limbii. Năravul rău prinde nu numai la vulg, ci și la oameni de aleasă cultură. Expresia ce urmează o extrag dintr-un interviu publicat în *România literară* (din 5 aprilie 2013). Respondentul e profesor universitar la București, academician, eseist. A fost ambasador al României la ONU, în Elveția, SUA. Citez: „Am reprezentat întâi studenții *pe* facultate, pe urmă *pe* Universitate, pe urmă *pe* București și, în cele din urmă, *pe* țară. Desigur, eu nu știam ce va urma. Peste un an ne-au desființat și ne-au topit în Uniunea Tineretului Muncitoresc”.

Un alt excedat de „performanțele” năvălășei prepoziții se lamenta în *Dilema veche* (14-20 februarie 2013): „Pentru că de vreo două săptămâni se vorbește despre raportul Comisiei Europene *pe* Justiție, constat pentru a nu știu câta oară cum s-a «corupt» uzul prepoziției *pe*. Avem, carevasăzică, raport *pe* justiție, expert *pe* mediu, dezbateri *pe* economie, proiect *pe* ș.a.m.d. Las specialiștilor *pe* limba română misiunea de a explica de ce s-a ajuns la utilizarea aiuritoare a biete prepoziții. Eu cedez. Nu înainte de a semnala unde se poate ajunge cu *pe*-ul ăsta. O studentă la Litere mi-a spus că ar vrea să-i coordonez lucrarea de licență. Am întrebat-o ce temă și-a ales. Citez: «Vreau să fac ceva *pe* Marin Preda» (M. V.)”.


7 mai 2013



FILLE AU CHAPEAU

NOMENCLATOR

Unii romani bogați se leneviseră într-atât, încât nu voiau să-și obosească nu numai trupul, ci nici mintea. Aveau sclavi specializați, care învățau pentru ei poemele și le recitau atunci când stăpânii le porunceau. Alți robi memorizau numele persoanelor cu care se putea întâlni eventual patricianul și i le șopteau acestuia la momentul oportun. Acești sclavi se numeau *nomenclatori* și erau un fel de registre de nume ambulante.

Seneca, în *Scrisori către Lucilius* (III, 6, 3-8), ia peste picior un tip numit Calvisius Sabinus, care se dădea erudit prin străduința sclavilor. Stăpânul îi ținea prin preajmă, și atunci când Sabinus voia să strălucească prin „inteligentă”, chema sclavul care recita citatul potrivit. Filozoful nu-i cruță nici *pe nomenclatorii* care, ajunși la bătrânețe, nu reușeau să găsească pe „hard diskul” lor, într-un timp prea scurt, numele persoanelor întâlnite, așa că îi șopteau „bossului” primul nume care le venea în minte. 

26 februarie 2008

Sursa: Eugen Lungu, *De ce spunem așa*, Editura Arc, 2014.